

LYDIA WISTISEN

GÅNGTUNNELN

Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010

Lund: ellerströms, 2017. Skrifter utgivna av Svenska barnboksintitutet, nr 141 (354 s.)

Intresset för rumslighet har under de senaste decennierna varit massivt inom konst och vetenskap. Man talar om "the spatial turn" och inom litteraturvetenskapen har denna vunnit genklang i exempelvis den postkoloniala och ekokritiska teoribildningen. Platsen är inte bara en bakgrund till vad som händer i världen och i människors liv, utan på ett genomgripande sätt sammantvinnat med själva skeendena, i verkligheten såväl som i litteraturen. Utforskandet av modernitetens tidsrumslighet och intresset för Bachtins kronotopbegrepp går också hand i hand med denna rumsteoretiska vändning och detta är aspekter som Lydia Wistisen tar fasta på i sin avhandling.

Studien är vittfamnande, både tidsmässigt och tematiskt. Närmare trettio verk, från en period av drygt hundra år, behandlas mer eller mindre ingående. Syftet är att "utforska hur gestaltningar av urbana erfarenheter integrerats i svensk ungdomslitteratur under perioden 1890–2010" (18). Wistisens ambition är vidare att belysa både kontinuitet och utveckling i hur frigörelse och mognad, i sin tur kopplat till intersektioner mellan ålder, kön, klass, etnicitet och sexualitet, gestaltas. Dessutom är "urbana erfarenheter" ett vitt begrepp när det gäller den rent geografiska aspekten, men den snävas in till att avse endast Stockholm eftersom det helt enkelt är i huvudstaden som de allra flesta explicita svenska storstadsskildringar om och för unga utspelar sig (samt att det fram till 1945 endast var huvudstaden som rent numerärt kvalificerade sig till att överhuvudtaget definieras som storstad). Beträffande det långa tidsspännat motiveras detta med att det möjliggör ett ifrågasättande av den uppdelning i flick-, pojk- och ungdomsbok som präglat tidigare forskning på området. Vissa svepande formuleringar som "söker [...] visa att hela 1900-talet tillhört ungdomarna och storstaden" (22) kunde implicera att en

ännu större genomlysning av ungdomslitteratur och samhällsdebatt i sin helhet hade behövt göras, men på det hela taget lyckas Wistisen mycket väl i sin ambition att nyansera bilden både av svensk ungdomslitteratur och olika skepnader av Stockholm.

Avhandlingens disposition är mycket genomarbetad. Rubriken "Vart ska du gå?" knyts elegant ihop med det avslutande kapitlets "Var har du varit?". Både cirkelkompositionen och rubrikernas intertextuella laddning bidrar till det välkomponerade intryck som överhuvudtaget präglar studien. Inneslutet i cirkeln återfinns sex kapitel som utifrån en kronologisk princip tecknar bilden av olika perioders hantering av frigörelse- och utvecklingsteman i en storstadskontext. I det första analysavsnittet behandlas det tidiga 1900-talets pojk- och flickböcker i Stockholmsmiljö, som Emil Norlins *Anderssonskans Kalle* (1901) och Marika Stiernstedts *Ullabella* (1922), samtidigt som linjerna för urbana motiv i ungdomslitteraturen överlag dras upp. Därefter följer avsnitten "Efterkrigstidens nya tonårskonsument", "1950-talets urbana raggarkultur", "Höghusförortens generationsuppror", "Hemlös i Stockholm" och "Millennieskiftets betongdjungel". Varje avsnitt inleds med att ett talande citat diskuteras på ett sätt som introducerar de motiv och verk som specifikt ska behandlas. Detta skapar en logisk och läsarvänlig struktur. Också övergångarna mellan huvudavsnitten fungerar fint och trots de många vindlande motiven och resonemangen tappas den röda tråden aldrig bort.

I första kapitlet etableras den teoretiska plattformen på ett effektivt sätt. Användningen av begrepp som ungdom och modernitet, vilka dessutom uppstår en betydelsefull analogi, diskuteras kortfattat men klagörande. Som en viktig utgångspunkt beskrivs sedan Lefebvres indelning av rumslighet i de tre kategorierna "rumslig praktik", "representationer av rum" och "representerade rum", vilka i sin tur korresponderar med varseblivna, begreppsliggjorda och levda versioner av rummet. Även de Certeaus tankegångar om vandraren och voyeuren som två olika perspektiv – gatu- respektive panoramaperspektivet – på den urbana miljön lyfts fram. Av de teoretiska begrepp som introduceras i inledningen är dock *appropriering*, också det hämtat bland annat från Lefebvre, det som är mest tydligt närvarande i avhandlingen igenom. Vad som avses är processen att tillägna sig en plats och göra den till "sin". Begreppet fungerar som en effektiv lins att betrakta urbana ungdomsskildringar igenom.

Bachtins *tröskelkronotop* är ytterligare ett fruktbart teoretiskt verktyg som introduceras i inledningskapitlet och aktualiseras kontinuerligt i analyserna när olika övergångar mellan hem och offentlighet och mellan olika faser i ungas identitetsutveckling behandlas. Det

tydligaste exemplet är kanske när olika varianter av fönstermotiv läses som tröskelkronotoper. Fönstret i flickrummet i Helena Nybloms *Väninnorna* (1912) står för huvudpersonens betraktande av världen utanför hemmet och längtan efter självständighet. I andra tidiga flickböcker är det skyltfönstret i varuhuset som är laddat med förändringspotential, som kvinnors möjligheter till yrkesverksamhet, kreativitet, ekonomisk och social självständighet och tillträde till stadens offentliga liv. På ett liknande, men samtidigt radikalt annorlunda, sätt förhåller det sig med det motiv som gett avhandlingen dess titel, gångtunneln. I Malin Isakssons *Rör vid mig!* (2008) fyller de kvinnliga protagonisterna tunneln med graffitimålning och gör på så sätt platsen till sin samtidigt som de stärker sin identitet och förmåga att uttrycka sig. Andra motiv vilka Wistisen definierar som tröskelkronotoper är exempelvis bilen och kojan, vars rumsligheter ofta förknippas med fara. Bilen, liksom motorcykeln, knyts i 1950-talets pojk- och flickböcker till kriminalitet och olycksfall, men också till modernitet, frihet och förändrade samhällsstrukturer. Kojan i sin tur figurerar gärna i skildringar av hemlöshet och utsatthet, som i Peter Pohls *Janne, min vän* (1985) och Åsa Anderberg Strollos *Hoppas* (2011), där protagonisten har inrett ett bo åt sig i ett soprum. Snarare än vuxenblivande eller identitetsutveckling handlar det här om ungas flykt, utsatthet och behov av egna rum, vilket gör tröskelmetaforen något mindre självklar.

Det intersektionella perspektivet finns med i samtliga analyser, men får lite olika tyngd och fokus i olika delar. Inte minst när intersektionen ålder och kön ställs i förgrunden blir argumentationen stark och övertygande. Wistisen vänder sig mot den tidigare flickboks forskning som negligerat att kvinnliga erfarenheter, och dess skildringar i litteraturen, är en del av ungdomskulturen och moderniteten i lika hög grad som manliga erfarenheter. Här förs en kritisk dialog med modernitetsforskare som Rita Felski, vars sätt att fokusera ensidigt på kvinnan som konsument och inte till exempel som yrkesverksam i varuhuset problematiseras. Den stereotypa beskrivningen av just kvinnan som konsument och mannen som rebell problematiseras alltså, samtidigt som det förs en nyanserad diskussion om konsumtion som del i en övergångsrit och därmed inträde i vuxenvärlden. Här blir också de Certeaus flanörsbegrepp viktigt, när traditionen av kvinnliga gestalter som erövrar en manlig blick och därmed approprierar nya rum, som i Inger Edelfeldts *Kamalas bok* (1986), belyses.

Begreppet appropriering tenderar glida mellan betydelsen att erövra en tillhörighet i den urbana miljön och att erövra en plats

genom att skrämman bort andra. I viss mån speglar denna glidning den historiska förändring avhandlingen tecknar. Storstadslivets mer problematiska sidor har efterhand alltmer hamnat i fokus, både i debatt och litteratur. Dock är bilden mycket mer komplex än så, vilket Wistisens arbete förtjänstfullt lyfter fram. Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att avhandlingen på ett mycket intresseväckande sätt belyser både utvecklingslinjer och kontinuitet i den ungdomslitteratur som utspelar sig i urbana miljöer. Stockholms olika tidslager lyfts fram ur nya perspektiv, men möjligen tenderar skildringen av stadens historiska utveckling som sådan ibland bli överordnad litteraturen och dess samspel med samhället. En annan försiktig invändning gäller urvalet av icke-litterära kulturella referenser. Musik och låttexter återkommer relativt ofta och avhandlingsförfattaren visar på viktiga paralleller, medan filmmediet i hög grad lyser med sin frånvaro. Det är naturligtvis rimligt av utrymmesskäl att dessa gränsdragningar görs, men en lite mer explicit diskussion om hur urvalet skett hade varit en fördel. Detta är dock marginella problem och det råder inget tvivel om att Lydia Wistisens avhandling är ett viktigt bidrag till svensk ungdomslitteraturforskning. Kartbilden inte bara kompletteras utan tecknas i vissa avseenden om, och detta på ett mycket läsvärt och uppfriskande sätt.

*Åsa Nilsson Skåve
Lektor i litteraturvetenskap
Linnéuniversitetet*